

בוסתן כיאט (גילי סופר) מתוך מסע אחר (2006)

גם בימים כתיקונם יש משהו הזוי בביקור בבוסתן שבתחתית נחל שיח בחיפה. "פה לא ייפלו טילים", אומר לי איל פרידלנדר כשאנחנו מתרווחים על שטיח מאובק מתחת לעץ תות גדול עם צל שמשכיח לרגע הכל. הכוונה שלו ברורה, רוחנית, המקום מוגן. "במקום הזה יש אנרגייה מאוד טובה. יש בו משהו מאוד רוחני. אתה מנותק, אתה בתוך בועה של יופי ושל רוגע. זה נבנה גם כדבר כזה". זה שנים אחדות פועל כאן פרידלנדר מטעם עצמו, "מנסה לתחזק את המקום ולשמור עליו כל עוד העירייה לא עושה איתו כלום". אולי זה השקט של עין הסערה, אולי נפילתי על יום בלתי סוער במיוחד. נתמך באלוהי הסטטיסטיקה, אני נשען על גזע עץ שעליו השטיח, ומוצא זמן להתבונן בחלקו ההרוס של הגן. זה לא טיל, זה הזמן.

הזמן הוא 1936, תרפ"ו, משפחת כיאט היא אחת המשפחות העשירות והמכובדות בחיפה של ימי המנדט, כך על פי עלון טיול ישן של עיריית חיפה. עזיז כיאט בנה את המקום למשפחה, כמקום בילוי ונופש מחוץ לעיר ולהמולתה. פרידלנדר מסביר כי המקום המפואר נבנה בהשראת אדריכלות הגנים המוסלמית. לא מעט נשאר מהמערכת המסועפת של תעלות המים, הבריכות, והמפלים שניזונה ממימי עין שיח הסמוך. המזרקות כבר אינן, אך הוא מוצא כאן את ההתענגות על הנאות היופי והטבע, וכל מה שהחיים יכולים לתת. "בנאדם שבונה לעצמו כזה מקום, לפחות בנשמה שלו מרגיש כמו מלך".

הבוסתן נבנה בטון. התעלות, הבריכות, המפלוניים, מסעפי המים השונים, אפילו הטראסות שבמדרון הוואדי - בטון. רק הבית הקטן שלצד שתי הבריכות הגדולות - אבן. בריכות המים ריקות, רועה הצאן הזקן מספר שרק אתמול הן היו מלאות. מערכת הזרימה לא יציבה, מעידה על הדינמיקה שסביב למים הללו. יש כאלו שרוצים את בריכה ריקה וכאלו שרוצים מלאה. במציאות השברירית של הבטון הסדוק, כל פעם מסיט מישוה אחר את הזרם לכיוון המתאים לו או הנכון בעיניו. מאז בוא הטילים, צ'רלי מנווה דוד הסמוכה, לא מתעל מים לכיוון ערוגות גן הירק שהוא מטפח על הטרסות, הקישואים, התבלינים, והעגבניות משוועים למים. פרידלנדר בעיקר פותח תעלות שנסתמו בסחף וסוגר פתחי הניקוז.

"היו לו כמה אריסים שעיבדו את הבוסתן", מספר ההיסטוריון החיפאי בני נחשון על האציל החיפאי, וכשהוא מזכיר שצאצאיהם עוד גרים שם הוא מתקן "לא אריסים, אלו שהיו העובדים של עזיז כיאט". בסוף שנות השלושים פתחו בית קברות יהודי קטן בכפר סמיר, שבינתיים נתקע בין הבית על שפת המעיין, לבין החוף הפרטי של כיאט. משפחת כיאט נשארה בחיפה ב-48, והעברת הבוסתן לבעלותה של עיריית חיפה שלושה עשורים מאוחר יותר לא קשורה כלל ועיקר למלחמה אלא לאהבה. בנו של כיאט ירש את החוף, ובתו ירשה הבית ואת האחוזת "מסיבות לא ברורות, זה עבר לרשות עיריית חיפה". הרכילות קושרת את העברת הבית לעירייה ברווקותה של הבת, ובעיקר באהבתה לכומר מקומי.

אחד האנשים שהתעניינו במקום היה האומן יצחק דנציגר. כבר בסוף שנות ה-50, מספר נחשון, הוא יצר פסל בסמוך למכאמה(?) שהייתה במקום. מעורבתו של דנציגר - ממיסדי הסגנון הכנעני, סוג של גורו, אדריכל גנים ופרופסור בטכניון - גדלה כשבשנות ה-70 פעל שם עם סטודנטים מהפקולטה לאדריכלות. בשנות ה-80 פעל עם הסטודנטים במקום מיכה אולמן, פסל אדמה, שעמד בראש החוג בטכניון. ככזה השפיע בוסתן כיאט על אדריכלים דוגמת האדריכל האקולוגי דוד רנוב, שבעת שעמד בראש צוות השיקום שלו דבק בו הרעיון הראשוני לחזור לעקרונות הבוסתן בתכנון אדריכלי. "אני צועד בעקבות אחרים", אומר פרידלנדר ומזכיר את דנציגר את אולמן (שדווקא "לא מדבר על המקום בספרים או בגלריות האומנות"), וגם

כתב ספר על המקום: 'מקום', שצילמה דרורה שפיץ, צלמת החוג, אך את הבוסתן לא גילה בספרים או בסיפורים אלא בשטח. "טיילתי בוואדי והגעתי לשם. פתאום כאילו נפקחו לי העיניים. זה נראה כמו מקום מואר, משהו בו הדליק בי ניצוץ כזה. התחלתי לפלס לי דרך בסבך הזה, ולגלות את המקום". מתחת היה המון זבל של מצברים ושל ספסלי מכוניות, הוא מספר, ותהליך הניקיון היה ארוך ואיטי. הוא בעיקר דמיון כמה היה המקום יפה. "אני אוהב חורבות. זה שמקום הוא במצב של חורבה לא מפריע לי לראות כמה הוא היה מפואר או יפה". בתחילה הגיע מדי פעם, וכשפגש בוואדי חניכי צופים הציע להם לטפח אותו ביחד, וכך גם עשו במשך שנה.

אותו "ואדי", הוא נחל שיח, נחל אכזב היורד מערבה (?) משכונת כרמליה (ומסומן בסימון שבילים שחור). במעלה הערוץ מערה בה הסתתר על פי המסורת הנוצרית לא אחר מאלהו הנביא, שרידי מבנים וחקלאות, ומעיין קטן. כאן התבודדו לפני 800 שנה הנזירים שהסתדרו למסדר הכרמליתים. נחשון קורא למעיין שנקרא במפות 'עין משוטטים', 'עין הישועה' (או אלישע או אליהו), ומספר כי הוא קדוש לנוצרים. על שם הנחל הוא מעיר שאף כי בספרי התיירות מוסבר שזה "על שם איזה שיחים שגדלים בוואדי" בעצם, זהו שיבוש של השם הערבי ואדי משיחין, נחל הנוצרים. יהא השם אשר יהא, במורד הערוץ המעיין הנוסף, קדוש פחות ושופע יותר, שמזין את הבוסתן.

משאנחנו מוציאים את הרגלים מהבריכה הקטנה שלצד הנביעה, פרידלנדר פותח עוד תעלה שנחסמה באבן גדולה. את המים, אגב, הוא שותה כבר שנים ("בינתיים אני בריא"), והרועה שמשקה העזים אומר שעכשיו, משניקו את הביוב, הם טובים משהיו. התאנים והרימונים לא מתלוננים אף הם. והמים נוזלים.

מאגר המים של הבוסתן שבור לגמרי, והמים נוזלים. חלקם מתועלים לתעלות, חלקם מוצאים את דרכם למפלים ומשם לתעלות אחרות, גם שם חלקם נוזל שלא על פי התבנית הזרימה. מערכת זרימה מסועפת, גדולה, יפה וסדוקה. לצמחים ולבעלי החיים זו אולי שמחה גדולה, ואני נהנה להיצמד לזרם שאיל פתח, לזרום איתו מתעלה לטרסה, למסעף ולמפלון. גם אני הגעתי לפה לראשונה מבלי להתכוון, וגם אני חושב שזה היפה בבוסתנים. אולי בזכות מי המעיין היופי נשתמר פה למרות ההזנחה. רסיסים של יופי. קצת כמו ראי שבור. קשה להחזיק לאורך זמן את התמונה הגדולה לנגד העין, היא נמוגה וחוזרת ונמוגה. גם פיזית, זה קצת כמו מראה שבורה, הצורה הכללית כאן, אבל לא מחזיקה מים. בוסתן סדוק.

לאט לאט הלכה והתרחבה הפעילות במקום, ופרידלנדר החליט להגיע בכל שבת, דבר שהוא עושה זה יותר מ-6 שנים. לאורך הדרך עזרו לו אנשים רבים (כל מיני חבר'ה מהאקדמיה) וארגונים: הצופים, המועצה לישראל יפה, מחאה חברתית חיפה, קרן פורד, שתי"ל, התנועה ליהדות מתקדמת שחיפשה לעשות פרוייקט אקולוגי מעשי, ואפילו העירייה שעודדה ותרמה שתילים וכלי עבודה. הם באים והולכים והוא בתפקיד שומר הגן, שהולך ומכיר אותו לעומק. תוך כדי הפעילות הכרתי אנשים שהמקום היה חלק מהעבר שלהם, ערבים שהלכו לבלות בו כילדים ובאו לבקר, ואנשים שקשורים למשפחה. פגשתי מישהו שסבתא שלו עבדה בתחזוקת המקום". והוא בא מדי שבת. לפעמים הוא עובד שם לבד ופעמים באים מטיילים ומבקרים והוא מספר:

הוא עושה את זה "קודם כל מתוך אהבה גדולה לחיפה. לעיר, להיסטוריה שלה, לגיאוגרפיה שלה, לאווירה שלה. מתוך תחושה של שייכות שלי לעיר או של העיר לי. "מאוד חבל לי שיש מקום שככה מתבזבז". מלבד זה, היופי של המקום פשוט עושה לו טוב כשהוא בא לשם. "זה שהכתבתי לעצמי לבוא כל שבת. עושה את

זה לפעמים לסוג של תראפיה", הוא אומר על עבודת הגן, "משהו מאוד אגואיסטי". עם זאת, העיקר הוא בעיניו הוא להכניס חיים למקום", שהמקום הזה יהיה יפה, להחזיר לו את החיים שהיו לפני זה. "אחרי כמעט עשור וכל-כך הרבה זבל מפונה ועשבים מנוכשים, בעיני פרידלנדר מצבו של המקום טוב. מי שלא ראה אותו לפני שלוש או חמש שנים, ימצא אותו מוזנח מאוד. נדמה שלעבד בוסתן זה תמיד קצת סזיפי, ושעם כזו נקודת פתיחה, זה עניין סזיפי של ממש, אבל פרידלנדר אופטימי. ממשיך בשלו גם ללא שתילים מהמשתלה העירונית. למרות שהמקום מיועד לשימור, הבעלים, עיריית חיפה, לא עושה דבר לטיפוחו. לפרידלנדר בטן מלאה על העירייה שלא רק שאינה מסייעת לו (הוא היה רוצה שהעירייה תיקח אותו לתפקיד שיקום הבוסתן) - אלא מקשה עליו. למשל כשאמר לעשות במקום מרכז לגינון קהילתי ופרוייקט גינון עם תושבי נווה דוד הסמוכה, הודיעו לעובדים הקהילתיים בשכונה שירדו מזה, או שיום לפני אירוע ט"ו בשבט "המסורתי" שהתקיים במקום זו השנה השישית, שמו אנשי העירייה במקום שלטי 'הכניסה אסורה'. הם יכלו לעשות מזה יופי של מקום, הוא אומר, "אפשר היה גם לעשות ממנו כסף, גם בלי לגבות תשלום בכניסה". והעירייה מצידה עסוקה בטילים עד מעל הראש. דובר העירייה, מפנה למנכ"ל העמותה לפיתוח תיירות חיפה, משה צור, רק יודע לומר כי לצערו הרב, כרגע אין כל תוכניות פיתוח למקום. זה עניין של סדר עדיפויות ושל תקציב, הוא מסביר. ובאשר לפעילות של תושבים במקום? "זה כל מיני דברים לא רציניים."